

**Naděžda Kvítková, *Staročeský text z kvantitativního hlediska*,
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2001, 124 s.**

Prezentowana publikacja wpisuje się w nurt statystycznych badań leksykologicznych nad językiem czeskim. Stanowi w nim jednak swoiste *novum*, dotyczy bowiem słownictwa czternastowiecznej czeszczyzny. Dotychczasowe badania poświęcone były ilościowej analizie leksyki głównie współczesnego języka czeskiego i zaowocowały opracowaniem słowników frekwencyjnych (por. *Frekvenční...* 1980, 1983). Diachroniczny aspekt reprezentują – jak pisze Autorka we wstępie (s. 7) – statystyczne badania języka J. A. Komenskiego przeprowadzone przez Kučerę (Kučera 1992).

Trzon książki N. Kvítkovej to lista rangowa ($f \geq 1$) (*Seřazení lemmat podle klešající frekvence*, s. 19–54) oraz lista frekwencyjna w układzie alfabetycznym (*Slovník abecedně uspořádaných lemmat*, s. 55–91). Ponadto publikacja zawiera *Przedmowę* (s. 5–6), *Wstęp* (s. 7) oraz następujące rozdziały: 1. *Kvantitativní zkoumání autorského slovníku* (s. 8–10), 2. *Rukopis Vídeňský jako základ pro frekvenční analýzu textu Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila* (s. 11–13), 3. *Tvorba frekvenčního slovníku Vídeňského rukopisu* (s. 14–18), 4. *Výsledky frekvenčních údajů a jejich srovnání s jinými korpusy* (s. 92–100), 5. *Osobní jména ve Vídeňském rukopise Dalimilovy kroniky* (s. 101–109), 6. *Substantivizace adjektiv* (s. 110–116). Do opracowania dołączono także przykłady kontekstów, w jakich niektóre leksemy występują w języku badanego przez Autorkę dzieła (s. 117–120), bibliografię (s. 121–123) oraz streszczenie w języku angielskim (s. 123–124).

Przedmiotem badań Autorki jest tekst Wiedeńskiego rękopisu *Staroczeskiej Kroniki* tzw. *Dalimila*. Został on wybrany przez Badaczkę spośród licznych odpisów tego dzieła (por. Kvítková 1992) ze względu na stosunkowo duże podobieństwo do niezachowanego oryginału. Odpis ten sporządzono na pergaminie pod koniec XIV w. Obecnie znajduje się w Austriackiej Bibliotece Narodowej w Wiedniu.

Powstanie listy rangowej i frekwencyjnej języka kroniki Dalimila było możliwe – jak pisze Autorka (s. 5) – dzięki międzynarodowej współpracy Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Karola w Pradze i Uniwersytetu w Montrealu. W jej ramach kanadyjska uczelnia udostępniła czeskiemu uniwersytetowi program *Concorder*, powstały pierwotnie w celu sporządzania słowników frekwencyjnych dzieł wydawanych w języku rosyjskim i angielskim, a następnie dostosowany do potrzeb czeskiego użytkownika.

Materiał leksykalny poddany analizie ilościowej obejmuje 2 935 haseł (25 410 słowoforn). W rozdziale czwartym (s. 92–100) Autorka dokonuje zestawienia wyni-

ków własnych badań z badaniami statystycznymi nad czeszczyzną siedemnastowieczną (Kučera 1992) i współczesną (*Frekvenční...* 1980, 1983). Punktem wyjścia jest język kroniki Dalimila. Badaczka omawia szczegółowo frekwencję poszczególnych części mowy, egzemplifikując swoje wywody porównaniem pierwszych dziesięciu najczęstszych wyrazów danej klasy we wszystkich trzech wspomnianych okresach rozwoju języka czeskiego (s. 92–98). Autorka stwierdza, że różnice, jakie dają się zaobserwować w występowaniu poszczególnych leksemów wynikają z następujących przyczyn:

- 1) rozwój systemu językowego, np.: stosowanie partykuł *-l'* (Dalimil $r = 40$, Komenský $r = 59$, współczesna czeszczyzna $r = 5026$) i *-ž* (Dalimil $r = 35$, Komenský $r = 52$, współczesna czeszczyzna – brak), które wyraźnie zanikają;
- 2) tematyka, np. szczególnie częste występowanie rzeczownika *kněz* w kronice Dalimila (w znaczeniu 'książe' $f = 375$, $r = 7$) spowodowane jest faktem, że dzieło to dotyczy wydarzeń historycznych związanych z panowaniem książąt na ziemiach czeskich (brak natomiast tego leksemu w pierwszej setce w pozostałych okresach);
- 3) styl i gatunek, jaki reprezentuje dzieło, np. dla kroniki typowe jest częste powtarzanie szczególnie początkowych i końcowych formuł, co ma wpływ na wysoką frekwencję przyimka *po* (Dalimil $r = 14$, Komenský $r = 68$, współczesna czeszczyzna $r = 27$) (por. s. 94).

Interesująco przedstawia się semantyczna analiza słownictwa kroniki Dalimila (s. 98–100). W oparciu o listę frekwencyjną Autorka dokonuje klasyfikacji materiału i wydziela cztery podstawowe kręgi, będące odzwierciedleniem tematyki dzieła. Leksemy koncentrują się wokół:

- 1) świeckiej władzy feudalnej w państwie czeskim (np.: *ciesář, kněz, koruna, král, právo, šlechta...*),
- 2) stylu życia rycerstwa i jego cech rodowych (np.: *bojišče, čstrný/ctný/čestný, loviti, meč, turnejník...*),
- 3) problematyki religijnej (np.: *biskup, Bóh/buoh, klášter, krsčenie, modlitva, papež, pústenník...*),
- 4) stosunków rodowych i rodzinnych (np.: *bratr, mătě/mati, rodic, strýc...*).

Dwa ostatnie rozdziały, zamykające publikację, traktują o szczegółowych zagadnieniach języka czeskiego XIV w., które N. Kvitková przedstawia również w ujęciu statystycznym. W piątym rozdziale (s. 101–107) Autorka poddaje analizie nazwy osobowe występujące w kronice Dalimila. Jest to interesujący temat, ponieważ – jak stwierdza Badaczka – dzieło to zachowuje archaiczną postać czeszczyzny i dzięki temu widoczny jest w niej stary system antroponimiczny (s. 101). W materiale badawczym występują 163 nazwy osobowe. Są to imiona męskie (140) i żeńskie (23). Wyrażną różnicę we frekwencji Autorka tłumaczy tematyką dzieła (walki o władzę i zdobycze terytorialne to domena mężczyzn) oraz niższym statusem kobiety w stosunku do mężczyzny w społeczeństwie średniowiecznym. Najczęstsze imiona męskie

w kronice Dalimila to (np.): *Přemysl, Václav* (f = 42), *Vladislav* (f = 35), *Břęcislav* (f = 31), *Jan* (f = 28), *Boleslav* (f = 26), *Bořivoj* (f = 24) itd., najczęstsze zaś imiona żeńskie to (np.): *Libuše* (f = 19), *Vlasta* (f = 15), *Lidmila* (f = 7), *Jitka* (f = 6) itd. (por. s. 108).

Na podstawie danych ilościowych N. Kvitková ustala, że dla czeszczyzny czternastowiecznej jest charakterystyczne występowanie nazw osobowych jednowyrazowych, które mogą mieć dwie postaci:

- 1) wyrazy złożone z różnymi komponentami, najczęstsze to kompozita z drugim członem *-slav* (*Vladislav*), następnie *-mír* (*Jaromír*), *-voj* (*Bořivoj*), *-rad* (*Čstirad/Ctirad*) itp.;
- 2) wyrazy niezłożone utworzone:
  - a) od imiesłowów (np. *Kochan, Podiven*),
  - b) od apellatywów za pomocą sufiksów, np.: *-ata* (*Kojata*), *-yně* (*Mutyně*), *-ka* (*Radka*), *-uše* (*Libuše*) itd. (s. 103).

Rzadziej w badanym materiale pojawiają się nazwy osobowe dwuczłonowe, np.: *Berúnský Dětrich, Jan Jablonský* lub *Jan z Strážě, Hron z Náchoda* (s. 105).

Autorka zwraca także uwagę na pochodzenie poszczególnych nazw własnych. Oprócz najczęstszych imion słowiańskich (np.: *Boleslav, Božena, Libuše, Svatopluk*) w kronice Dalimila pojawiają się także imiona niemieckie (np.: *Dětmár, Heřman, Rudolf*), jak również imiona hebrajskie, greckie i łacińskie (np.: *Daniel, Dominik, Jiří, Ondřej*) (s. 104).

Ostatni rozdział swojej publikacji (s. 110–116) poświęca Badaczka zjawisku substancywizacji przymiotników. Wyróżnia substancywizację właściwą i uwarunkowane kontekstem elipsy rzeczownika stojącego przy przymiotniku. Przekształcenie przymiotnika w rzeczownik dotyczy w kronice Dalimila nazw geograficznych (np.: *Hradečsko, Polsko, Tursko*) i nazw osób, uczestników wydarzeń. Do tej ostatniej grupy zalicza Autorka następujące przypadki:

- 1) przymiotnikowy człon wspomnianych w piątym rozdziale dwuwyrazowych nazw osobowych (np.: *Hynek Dubský, Jaroslav Jablonský*) (s. 111),
- 2) przymiotnik derywowany od nazwy kraju (np.: *mišenský, řěčský, uherský*; N. Kvitková podkreśla ciekawy fakt, że w badanym materiale nie występuje w takiej funkcji przymiotnik *český*) (s. 111),
- 3) przymiotnik nazywający daną cechę:
  - a) pozytywną (*múdry, věrný, pravý* czy też nie występujący już we współczesnej czeszczyźnie *kázaný*) (s. 115),
  - b) negatywną (*lity, nemúdry, neudatný*) (s. 115),
  - c) określającą dotknięcie nieszczęściem lub chorobą (*chromý, chudý, malomocný, slepý*) (s. 115).

Badaczka zauważyła, że niektóre z badanych przymiotników w funkcji rzeczowników występują w języku kroniki jako pary antonimów, np.: *mladý – starý, cizí – známý, cizí – bližní, chudý – bohatý* itp. (s. 112–113).

Elipsy rzeczownika stojącego przy przymiotniku – jak twierdzi Autorka – są w badanym materiale stosunkowo rzadkie. Występują m.in. w motywie nawiązującym do bajek Ezopa, za pomocą którego kronikarz porównuje ród szlachecki do wielkich żab, np.: *Většie se žaby tehdy ctnějšími mniechu, Malá za velikú se skryjíše* (s. 112).

Prezentowana publikacja N. Kvitkovéj jest cennym studium słownictwa staroczeskiego. Słownik frekwencyjny bowiem, jaki przedstawia Autorka, stanowi bogate źródło do dalszych badań diachronicznych. Może służyć do licznych porównań ze stanem leksyki innych epok, dzięki czemu przyczyni się niewątpliwie do rozszerzenia wiedzy na temat rozwoju leksyki języka czeskiego. Ciekawe wydają m.in. badania semantyczne, których próbkę prezentuje Badaczka w rozdziale czwartym (s. 98–100). Tematyczne uporządkowanie materiału stanowi dobry punkt wyjścia do badań nad kulturą ówczesnych czasów.

Na podkreślenie zasługuje także fakt, że Autorka podjęła się niełatwego zadania. Opracowanie bowiem słownika frekwencyjnego języka staroczeskiego wymagało pokonania wielu trudności technicznych (materiał należało wpisać do komputera ręcznie, ponieważ nie można go było wskanować) i wątpliwości dotyczących opisu leksykograficznego (rozbudowana homonimia form, np.: *jmě* – M. I. poj. rzeczownika *jměno* lub 2. i 3. osoba aorystu od czasownika *jmieti*; znaczna wariantywność fonetyczna leksemów, np.: *Čstirad/Ctirad/Ctíhrad, markrabie/markrabě/markrabí* itd.).

Na zakończenie należy dodać, że N. Kvitková jest znawczynią języka *Kroniki* tzw. *Dalimila*. W swoim dorobku naukowym posiada wiele publikacji, w których omówiła jego różne aspekty lingwistyczne. Badaczka przeprowadziła m.in. studia porównawcze rękopisów tego dzieła (np. Kvitková 1974), zajmowała się szczegółowymi zagadnieniami gramatycznymi (np. Kvitková 1991), jak również odbiciem w języku dzieła ówczesnych kontaktów czesko-słowiańskich i stereotypów niektórych nacji (Kvitková 1998). Brała także udział w pracach nad przygotowaniem krytycznego wydania tego czternastowiecznego dzieła kronikarskiego (*Staročeská kronika...* 1988).

Grazyna Balowska, Opole

Literatura

Frekvenční slovník současné české publicistiky, Praha 1983.

Frekvenční slovník současné odborné češtiny, Praha 1980.

Kučera K., 1992, *Nejčastější slova v českých spisech J. A. Komenského*, „Folia philologica. Supplementum” II, s. 81–87.

Kvitková N., 1974, *Lexikální a stylizační rozdíly u hlavních skupin rukopisů kroniky tak řečeného Dalimila*, „Listy filologické”, 97, s. 21–25.

Kvitková N., 1991, *K užívání préterit ve staré češtině*, „Listy filologické” 114, s. 237–242.

Kvitková N., 1992, *Proměny textu a jazyka Dalimilovy kroniky ve 14. a 15. století*, Univerzita Karlova, Praha.

Kvítková N., 1998, *Odras česko-slovanských kontaktů ve »Staročeské kronice tak řečeného Dalimila«*, [in:] *Česká slavistika 1998. České přednášky pro XII. mezinárodní sjezd slavistů*, Praha, s. 179–183.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1 a 2., 1988, k vydání připravili Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek, Naděžda Kvítková, Praha, Academia 1988.

***Česká a polská emigrační literatura. Emigracyjna literatura
czeska i polska. Sborník z mezinárodní vědecké konference.
Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej,
red. Libor Martinek, Martin Tichý,
Slezská univerzita v Opavě, Opava 2002, 310 s.***

Zbiór artykułów pokonferencyjnych, który ukazał się w 2002 roku w Opawie, jest wynikiem siódmej z kolei konferencji międzynarodowej z udziałem naukowców polskich i czeskich, zorganizowanej przez Uniwersytet Śląski w Opawie¹. Konferencja odbyła się w dniach 14–15 listopada 2001 roku i była poświęcona czeskiej oraz polskiej literatury emigracyjnej.

Tom został podzielony w taki sposób, że na początku znajdują się referaty autorów czeskich i autorki słowackiej (Viery Žemberovej z Prešova), w drugiej części zaś artykuły naukowców polskich. Na końcu, tuż przed podsumowaniem zbioru, znajduje się jedyny artykuł niemiecki, napisany przez Hansa-Christiana Trepte (z Lipska). Referaty zostały przez edytorów ujęte w określone ramy kompozycyjne: rolę początku pełni artykuł Jiřego Damborskiego, w którym autor opisuje najistotniejszą różnicę między polską a czeską literaturą powstającą poza granicami kraju. Według J. Damborskiego istotne jest podejście do literatury, łączące się ze świadomością odbiorcy. Dla Polaków, którzy mają tradycję wielkiej romantycznej literatury emigracyjnej, wydzwięk słowa *emigracja* jest pozytywny. Twórcy czescy, którzy poza granicami kraju zaczęli tworzyć głównie w latach powojennych, często, dzięki oddziaływaniu propagandy komunistycznej, byli przez rodaków traktowani jako zdrajcy narodu.

Natomiast podsumowaniem jest artykuł zatytułowanym *Česká a polská exilová literatura*, w którym krótko omówiono tematykę wszystkich referatów wchodzących w skład omawianej pozycji, a także podano notki biograficzne autorów publikowanych prac.

---

¹ Wszystkie daty oraz tematy konferencji wymienione zostają na końcu książki w podsumowaniu zawartości zbioru.